

ПРОБЛЕМИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КРАЇНАХ СВІТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Н.В. Палапа, О.І. Дребот

Інститут агроекології і природокористування НААН

Розглянуто проблеми розвитку сільських територій України в контексті екологічної ситуації, що склалася в країнах світу у межах сільських територій: депопуляція сільських населених пунктів, міграція сільського населення, низький рівень освіти та культури, незадовільна інфраструктура та нестача робочих місць для сільського населення, що призводить до підвищення рівня безробіття. Проаналізовано соціально-демографічну та економічну складові урядової стратегії розвитку сільських територій. Наведено соціально-економічний стан сільських територій зарубіжних країн та дієві й актуальні шляхи покращення ситуації, що склалася, з метою досягнення їх збалансованого розвитку.

Ключові слова: сільські території, збалансований розвиток, міграція населення, демографічна деградація, депопуляція сільських населених пунктів, соціально-економічний розвиток.

Нині розвиток сільських територій у європейських країнах характеризується деякими негативними тенденціями. Серед основних проблем є постійне зменшення кількості населення (особливо у малонаселених сільських поселеннях); міграційні процеси, зокрема молодих людей з села у місто; послаблення аграрної галузі виробництва; забруднення навколишнього природного середовища та зменшення біорізноманіття; нерациональне землекористування тощо. Європейський Союз ще у минулому столітті приділив належну увагу цим проблемам — низка урядових постанов та проєктів набрала чинності, в яких поєднання розвитку аграрного виробництва та соціально-культурної складової були основними пріоритетами для забезпечення збалансованого розвитку сільських територій. Стандартом для Європейського Союзу є комплексний і збалансований їх розвиток. Це і є орієнтиром для державної регіональної політики України. Тому одне з найважливіших завдань уряду, органів влади всіх рівнів — земельна, медична, освітня реформи та реформа соціального забезпечення, що мають працювати на підвищення якості життя селян, забезпечувати створення нових робочих місць у сільській

місцевості, залучати молодих спеціалістів до розбудови села, підтримувати розвиток сільгоспідприємств, фермерства, у т.ч. сімейного.

Отже, однією з основних проблем збалансованого розвитку сільських територій як в Україні, так і в європейських країнах є процес депопуляції сільського населення внаслідок незадоволення умов їх життєдіяльності та працевлаштування. Низка країн ЄС розв'язує цю проблему у спосіб покращення інфраструктури та освіти, культури, створення нових можливостей для проведення дозвілля, заохочення до занять фізкультурою і спортом, а також сприяє розвитку аграрного бізнесу, зокрема малого, завдяки державній і місцевій підтримці та інвестуванню з метою покращення рівня та якості життя в сільських місцевостях і разом з тим — зменшення соціально-економічного розриву між селом та містом.

Слід зауважити, що демографічна ситуація сільських територій європейських країн у рамках їх збалансованого розвитку є доволі різноманітною.

За результатами деяких досліджень до 2030 р. прогнозується збільшення частки міського населення Європи майже до 80%, відповідно — зменшення сільського

населення до 20% (<http://www.oneworldconvention.net/wp-content/uploads/2011/06/Handout-Development-of-rural-areas.pdf>).

Проте не всі європейські сільські поселення характеризуються негативними тенденціями їх розвитку. В основному це стосується населених пунктів східної та південної Європи, що досі переживають економічну, соціальну та політичну кризу після розпаду Радянського Союзу. Такі сільські території характеризуються високим рівнем бідності та нестачею робочих місць через низький рівень виробництва та ведення бізнесу. Крім того, населення молодшого віку у пошуках належної освіти та роботи мігрує у міста чи мегаполіси. Рівень системи охорони здоров'я сільського населення також потребує удосконалення, оскільки доволі високими є показники його смертності, а також поширення алкоголізму. Насамкінець, сільські території позбавлені сучасної інфраструктури — дороги не мають твердого покриття, відсутнє транспортне сполучення і комунікаційні зв'язки з іншими населеними пунктами. Більш привабливим село може стати завдяки молодим аграріям, які після здобуття відповідної освіти повернуться додому і за допомогою новітніх методів та технологій зможуть продуктивно відновити економічно-соціальну ситуацію сільських територій.

З огляду на це, у 1989 р. невеликі сільські громади європейських країн об'єдналися для розв'язання спільних проблем розвитку таких територій. Тоді відбулась офіційна реєстрація їхньої діяльності, що отримала назву Європейської Хартії сільських громад. Від кожної країни ЄС у Хартію входить одна сільська громада, яка репрезентує ситуацію свого населеного пункту, а відтак і всієї країни. Слід зауважити, що кожного року проводиться загальна зустріч усіх учасників Хартії від 27 європейських країн, а також впродовж року відбуваються спільні засідання її членів.

Упродовж останніх років основною темою цих зустрічей та обговорень є демографічний розвиток сільських територій. Так, у 2012 р. були проведені конферен-

ції у Нідерландах (щодо необхідності забезпечення сільських територій громадським транспортом, а також підвищення розвитку культури); Угорщині та Естонії (основна увага зосереджувалась на проблемі зменшення чисельності населення, його старінні, а також на покращенні умов життєдіяльності у сільських місцевостях); Латвії (досліджувалися питання впливу демографічного розвитку на рівень культури сільських територій); Румунії (головна зустріч Європейської Хартії сільських громад); Португалії (дискусія щодо впливу демографічного розвитку на економіку сільських територій); Люксембурзі (обговорювалися питання покращення побутового обслуговування та життєвих умов сільського населення); Іспанії (головна зустріч Європейської Хартії сільських громад); Ірландії (розглянуто основні чинники стану економіки у процесі демографічного розвитку); Мальті та Великобританії (основна увага зосереджувалась на проблемі зменшення чисельності населення, старінні населення, а також покращенні умов його життєдіяльності).

На мальтійському острові Надур у вересні 2011 р. відбулася нарада Європейської Хартії сільських громад. Конференція була проведена з метою аналізу демографічного розвитку сільських територій мальтійських островів та виявлення причин зменшення та старіння населення сільських територій. Політичний діяч країни Антон Табоне наголосив, що таку несприятливу демографічну ситуацію насамперед зумовлено неефективною периферійною політикою, політичним регіоналізмом та «географічною замкненістю» через острівне розташування країни. Для покращення ситуації було запропоновано першочергово розв'язати проблему комунікацій та транспортного забезпечення, а також необхідність функціонування місцевого уряду для вирішення конкретних регіональних питань та створення економічних і соціальних умов розвитку сільських територій. Було з'ясовано, що внутрішня міграція є особливо популярною серед молоді, тому основним завданням державної політики має стати

покращення освітніх закладів сільських територій, а також розбудова спортивних споруд для населення. Слід зауважити, що деякі острови (наприклад, Гозо та Надур) є привабливими для сезонного туризму, що дає можливість отримати селянам зайнятність впродовж певного періоду, тобто частково забезпечити їх робочими місцями (<http://www.europeancharter.eu/archive/2011/2011NadurCharterReport.pdf>).

У рамках зустрічі Європейської Хартії сільських громад (2011) у іспанському містечку Б'єнвеніда було розглянуто три основні проблеми розвитку сільських територій, а саме: старіння населення, якість проживання населення та міграційні процеси. Так, було розроблено основні напрями вдосконалення демографічної ситуації сільських територій Європи: поліпшення якості роботи громадського транспорту; підвищення віку працездатності людей, з можливістю, за досягнення пенсійного віку, самостійно обирати — залишатися працювати й надалі чи йти на пенсію; феномен «старіння населення» не повинен розцінюватися як проблема, а навпаки — заохочення людей старшого віку добровільно брати участь у різноманітних культурних, спортивних та інших видах діяльності з метою обміну досвідом з молодими членами суспільства; соціальна та фінансова допомога молодим сім'ям з обов'язковим контролем держави з метою запобігання негативним тенденціям зловживання коштами програми «допомога при народженні дитини».

Європейська Хартія сільських громад проаналізувала негативні та позитивні аспекти проживання у сільських територіях. Так, серед позитивних: проживання у селі є безпечнішим та спокійнішим, ніж у місті; економічність; можливість кращої якості життя (особливо для дітей та старших людей); належне соціальне забезпечення в багатьох аспектах; безпечне навколишнє природне середовище; серед негативних, насамперед: менша пропозиція робочих місць і можливість проведення дозвілля та культурного розвитку (театри, музеї, торгові центри тощо); нижча заробітна платня

та незадовільні освітні послуги і технічне забезпечення.

Демографічна політика в європейських країнах зосереджується на розв'язанні таких проблем, як забезпечення доступних цін на житло для молодих людей; створення нових робочих місць у сільських територіях; підвищення якості послуг та освітніх можливостей для селян (<http://www.europeancharter.eu/archive/2011/2011FinalReportBienvenida.pdf>).

Учасники конференції Європейської Хартії сільських громад у 2012 р. (м. Кандава, Латвія) обговорювали два взаємопов'язані питання: 1) вплив демографічного розвитку на рівень культури сільських територій ЄС (для команди дорослих учасників) та 2) що необхідно зробити для забезпечення сільської території громадським транспортом, підвищення рівня культури обслуговування та інших послуг (для команди молодих учасників).

Представники Латвії наголошували, що демографічна ситуація у сільських територіях продовжує погіршуватися. Основними чинниками цієї негативної тенденції є міграція населення та негативний природний приріст. Не менш важливою є проблема гендерного розриву, адже частка жіночого населення значно перевищує чоловіче.

Демографічна деградація тісно пов'язана із розвитком культурної сфери на селі, рівень якої останніми роками значно знизився. Група дорослих учасників запропонувала збільшити кількість робочих місць для селян завдяки покращенню освітніх послуг, а щодо реалізації культурних потреб, задовольняти їх переглядом відповідних програм телебачення та інтернету. Група молодих учасників запропонувала створити вищий навчальний заклад, що допоможе не тільки отримати якісну освіту, але й зменшити внутрішню міграцію населення у пошуках якіснішого життя. А також створити робочі місця для селян та надати державну допомогу молодим сім'ям для придбання житла за доступними цінами (http://www.europeancharter.eu/archive/2012/2012_Report_Kandava_3.pdf).

Політика Латвії, як і Європейського Союзу загалом, спрямовується на послаблення соціально-економічних розривів між містом і селом та співпрацю місцевих органів самоврядування, насамперед за допомогою диверсифікації економіки та розвитку сільського екотуризму.

30 серпня – 2 вересня 2012 р. у рамках конференції «Демографічний розвиток у сільській місцевості» (м. Полва, Естонія) було обговорено питання щодо необхідності здійснення цілої низки реформ, найперше – у системі освіти. Також щодо скорочення оподаткування на регіональному рівні, щоб розвиток сільських територій переважно підтримувався державним бюджетом (<http://www.europeancharter.eu/archive/2012/2012reportpolva.pdf>). На засіданні було підсумовано, що демографічний розвиток більшості європейських країн характеризується негативними тенденціями, на відміну від балтійських країн. Нагальною є проблема міграції, особливо молодих людей, із сільської місцевості у великі міста та інші країни для пошуку конкурентоспроможної роботи. Тому першочерговим завданням є створення комфортних та привабливих умов для їх життя та праці у сільській місцевості. Не менш важливою для більшості країн є проблема безробіття населення, зокрема молодих людей у сільських населених пунктах.

Подібна ситуація спостерігається у Болгарії (Rural development policy in Bulgaria under SAPARD, 2000), де рівень та якість життя у місті та селі істотно відрізняються. Наприклад, освітній рівень та продуктивність праці селян є вдвічі нижчими, ніж у мешканців міста. Також є характерною депопуляційна тенденція, що призводить до міграції селян та підвищення рівня безробіття.

Слід наголосити, що демографічний стан сільських територій США має також негативні тенденції до скорочення. Так, дослідження Корнельського університету разом із Департаментом розвитку соціології США у журналі «Rural New York Minute» констатують, що останнім часом демографічний стан сільських територій та

малих міст Америки зазнав значних змін. Це зумовлено відтоком молодих освічених людей у великі міста з метою працевлаштування та підвищення освітнього рівня, збільшення частки людей пенсійного віку, старінням сільської громади. Внаслідок етнічної міграції до цих територій склад населення зазнає постійних змін, стає більш різномірним, із значно вищою часткою жіночого населення.

У праці М. Джонсон «Зміни у сільській демографії у новому столітті: уповільнення економічного зростання, зростання етнічних відмінностей між населенням» йдеться, що депопуляційні процеси є характерними для сільських територій Америки, адже впродовж 2000–2010 рр. чисельність сільського населення збільшилась лише на 2,2 млн осіб. Також спостерігається тенденція до зменшення сільського населення в сільськогосподарських та гірничодобувних регіонах, що спричиняє зменшення цих виробництв.

Наприкінці XIX – початку XX століть на о. Ямайка (Вест-Індія) спостерігалась тенденція до міграції сільського населення із сіл до індустріальних районів малих та середніх міст. Селян приваблював їх вищий соціально-економічний рівень, а також можливість отримати якісну освіту. Саме тому народжуваність у сільських місцевостях була значно нижчою порівняно з містом, де природний приріст завдяки міграційним потокам стрімко зріс. На сьогодні співвідношення міського і сільського населення острова становить 52 і 48% від загальної кількості відповідно.

Федеральне Міністерство транспорту, будівництва і міського розвитку Німеччини з огляду на демографічні зміни в країні наголошує, що на сьогодні вкрай актуальним є зміцнення сільської інфраструктури. Саме тому державна влада повинна допомагати і співпрацювати з місцевою владою для покращення економічної та соціально-культурної складових розвитку цих територій. Щоб села та маленькі містечка стали привабливішими для життєдіяльності, ведення бізнесу та відвідувачів і туристів, було створено спеціальну

програму «Ініціатива зміцнення сільської інфраструктури».

Білоруські науковці Є. Антипова та Л. Факеева (2012) у спільній праці «Демографічні процеси в сільських районах Білорусі: географічна структура та просторова динаміка» досліджували динаміку популяції сільського населення впродовж 1970–2009 рр. У ході дослідження було виокремлено три типи регіонів, у яких демографічні процеси характеризувалися такими тенденціями: стабільністю, зростанням та скороченням населення. Було виявлено, що рівень розвитку аграрної галузі у регіоні корелює із рівнем демографічної тенденції.

Отже, впродовж 1970–2009 рр. у сільських територіях Білорусі спостерігався процес депопуляції населення. Насамперед, це стосується регіонів з низьким розвитком аграрної галузі та периферійних районів, а також районів з низьким рекреаційним потенціалом. Цьому періоду також властиві міграційні процеси з села у приміські зони чи міста. Негативний вплив на розвиток сільського господарства, а відтак і життєдіяльність людей, мали наслідки Чорнобильської катастрофи, що посилює відтік людей у більш безпечні райони.

Оскільки основним видом діяльності на сільських територіях Білорусі є виробництво сільськогосподарської продукції, демографічна криза спричиняє не лише скорочення сільського населення, але й зменшення чисельності працівників аграрного сектора. За деякими прогнозами (Kalitenja, Tcherniavski, 2005) до 2020 р. сільське населення країни може скоротитись на 30%. Слід зауважити, що економічна ситуація сільських територій є складною, адже середня заробітна плата у селах на 63% нижча, ніж у м. Мінську, а пенсії на 20%, ніж у містах країни. З огляду на це, було організовано спеціальний Центр Соціальних Інновацій — громадську некомерційну та неприбуткову організацію, діяльність якої спрямовано на розвиток кооперативного руху з метою підвищення рівня демократичної культури. Так, у 2004 р. центр спільно з іншими громадськими та

державними організаціями провели тренінг «Курс розвитку сільських територій» з метою покращення соціально-економічної ситуації та якості життя сільського населення, без нанесення шкоди навколишньому природному середовищу та культурній спадщині.

Уряд Великобританії для досягнення збалансованого розвитку сільських територій вважає за доцільне, насамперед, зміцнити їх економічну ситуацію (<https://www.gov.uk/government/policies/stimulating-economic-growth-in-rural-areas>). Для цього держава виділяє фінансову допомогу на розвиток сільськогосподарського виробництва, а також покращення навколишнього природного середовища та якості сільського життя. З цією метою розроблено спеціальні програми сільського розвитку для Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії.

У праці «Збалансований розвиток сільських територій» (Barbie, Wastl-Walter, 1994) розглянуто проблему охорони навколишнього природного середовища в аспекті економічного зростання сільських територій у Словенії. Адже, з одного боку, саме ці завдання є пріоритетними для Концепції збалансованого розвитку сільських територій, а з іншого, — доволі складними для втілення їх у життя. Не менш важливим завданням є покращення якості життя сільського населення, що, крім економічного, налічує соціально-культурний, фізіологічний та рекреаційний напрями розвитку. Автори праці зауважують, що для захисту навколишнього природного середовища необхідно досягти високого екологічного рівня свідомості та відповідної «природоохоронної поведінки». На прикладі власної країни, автори роблять висновок про необхідність всебічного сприяння та підтримки в реалізації перелічених вище складових на рівні державної та місцевої влади. Так, на початку 90-х років у Словенії було розроблено та прийнято низку програм та проєктів як державного, так і міжнародного рівнів з відповідним фінансуванням, серед яких: розвиток сільських територій з низькими демографічними показниками,

розбудова інфраструктури, розвиток фермерства та допомога фермерським сім'ям, інвестування у малий бізнес виробництва та послуг, закупівля необхідного обладнання тощо.

Сільські території Словенії становлять 90% території країни, де проживає 57,2% населення, тому вони відіграють значну роль у розвитку країни (Реграг, 2001). Основними видами їх діяльності, крім сільського виробництва та лісівництва, є народні промисли та сфера послуг. Загалом, сільські території Словенії залежно від демографічної ситуації поділяються на території з високими, середніми та низькими демографічними показниками. Рівень демографічного стану є індикатором розвитку сільської території, адже чим вищий цей показник, тим вищий їх економічний та соціально-культурний розвиток, а відтак і розвиток сільського виробництва. Так, упродовж 1896–2002 рр. населення приміських сільських територій з найвищим демографічним рівнем збільшилось на 147%, тоді як населення сільських територій із низькими демографічними показниками скоротилось на 27%.

Для досягнення збалансованого розвитку сільських територій насамперед необхідно покращити демографічну ситуацію у депопуляційних регіонах. Тому, особливо для молодих людей, слід створити сприятливі умови для навчання, проживання, а також забезпечити їх робочими місцями. Крім того, важливо приділяти увагу розвитку культури та спорту, адже молодим людям, які звикли у містах до певних видів дозвілля (кінотеатри, театри, торгові центри тощо), складно перебудуватися на нижчий рівень споживання послуг у сільській місцевості. Наступним, не менш важливим завданнями, є зміцнення аграрного виробництва, оскільки у багатьох регіонах аграрна галузь досі є пріоритетною; покращення соціально-економічної ситуації; охорона навколишнього природного середовища.

Поряд із такими потужними організаціями у аграрній галузі, як ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй), СПР (Світова продо-

вольча рада) та СПП (Світова Продовольча Програма), що безпосередньо працюють над покращенням розвитку сільських територій, не менш важливе значення має діяльність Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку.

У 1974 р. відбулася Всесвітня продовольча конференція, на якій було вирішено створити спеціалізовану фінансову установу для подолання бідності та боротьби з голодом у сільських регіонах. Так, у 1977 р. за сприяння ООН було створено Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР). У тих регіонах, де спостерігається найвищий рівень бідності (Азіатсько-Тихоокеанський, Східна та Південна Африка, Латинська Америка і Карибський басейн, Близький Схід та Північна Африка, Західна і Центральна Африка), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку насамперед намагається подолати продовольчу кризу, а відтак — покращити розвиток сільськогосподарського виробництва та збільшити доходи від цієї галузі.

Змістовними є європейські програми співробітництва села та міста з метою забезпечення їх збалансованого розвитку. Цей підхід є комплексним, оскільки розвиток і потреби села та міста завжди взаємопов'язані та взаємозалежні. Крім того, у такій співпраці та посиленні зв'язків першочергово зацікавлені Європейський парламент та Європейська Рада. Серед основних чинників розроблення таких проєктів є: оптимізація транспортної мережі та забезпечення доступу до пропонованих послуг; стимуляція економічного розвитку та створення робочих місць; раціональне природокористування тощо.

Для реалізації цих проєктів організуються спеціальні семінари та конференції. Так, 24–25 квітня 2013 р. за сприяння Європейської Комісії у Польщі було організовано семінар, присвячений вирішенню питань збалансованого співробітництва сільських та міських територій (Artmann, Huttenloher, Kawka, Scholze, 2012). Учасники семінару основну увагу приділили розв'язанню нагальних проблем, серед

яких: актуальність регіональних стратегій розвитку; потреби сільських територій; визначення подальших напрямів діяльності та управління спільного партнерства; внутрішня та зовнішня комунікації; економічний розвиток та працевлаштування сільського населення; покращення транспортної мережі, сполучення та зв'язку; боротьба з депопуляцією шляхом збільшення кількості робочих місць та кваліфікованих робітників; розвиток туризму та збереження культурної спадщини; поліпшення системи охорони здоров'я; збереження навколишнього природного середовища, а також відновлювані джерела енергії.

Серед актуальних напрямів збалансованого розвитку сільських територій є впровадження екотуризму. Такий підхід допоможе не тільки зберегти і популяризувати культурну спадщину та традиції країни, але й надасть можливість покращити її економічну ситуацію, у т.ч. якість проживання на сільських територіях, завдяки збільшенню потоку людей. Невід'ємною складовою розвитку сільського туризму, що важливо, є екологічний аспект — збереження навколишнього природного середовища, тому його підтримка на сьогодні є пріоритетним завданням для забезпечення збалансованого розвитку сільських територій у всьому світі (Stagl, Sigrid, 2006). Наприклад, в Індії у сфері екотуризму особлива увага приділяється екологічно безпечному житлу, доквіллю, харчуванню та проведенню дозвілля, тобто бережливе ставлення до природи та її захист є не менш важливим поряд з економічним завданням збалансованого розвитку індійських сільських територій (<http://knowledge.wharton.upenn.edu/india/article.cfm?articleid=4434>). Зауважимо, уряд країни повністю підтримує та сприяє цій ініціативі. Наприклад, 1999 р. в країні була створена перша спілка екотуризму — EcoTourmIndia, що, окрім туристичних послуг та сервісу, в особливий спосіб піклується про збереження навколишнього природного середовища та біорізноманіття.

Аналізуючи розвиток сільських територій на міжнародному рівні, не можна не

згадати про Китай. Незважаючи на складну демографічну ситуацію — високий приріст і чисельність населення та відносно незначну площу сільськогосподарських угідь, на сьогодні Китай посідає перше місце у світі з вирощування рису, а також має високі рейтинги з виробництва пшениці та бавовни. Такі результати є наслідком економічних реформ 1978 та 1994 років (Fan, Shenggen & Cohen, Marc, 1999).

У праці «Сільське господарство та сільський розвиток у Китаї» Л.К. Жанг висвітлює розвиток аграрного сектора країни через призму економічних перетворень і реформ та наголошує, що розвиток економіки і сільського господарства є взаємозалежними процесами. Особлива увага приділяється технологічним інноваціям аграрної галузі з метою полегшення праці фермерів, економії зусиль та часу, а відтак — збільшенню продуктивності виробництва.

У грудні 2012 р. у рамках конференції щодо розвитку сільських територій та сільського господарства Китаю міністр сільського господарства країни Хан Чангфу наголосив, що права фермерів повинні бути повністю захищеними, а передача землі не повинна бути обов'язковою чи обмежуватися. Зауважимо, що уряд Китаю проголосив напрям сприяння розвитку нових видів аграрного бізнесу (наприклад сімейного, кооперативного тощо).

Економічні реформи, проведені ще 1979 р., зумовили стрімкий розвиток галузі рибництва у Китаї. Нині на Китай, поряд із такими країнами, як Японія, Росія, США, Чилі, Перу, припадає половина всього вилову риби у світі. Тому рибна продукція в Китаї має помірні ціни і доступна широкому загалу населення, тоді як до економічних перетворень тільки заможні люди мали змогу її щоденного споживання. Проте експерти передбачають, що на період 2020–2030 рр. унаслідок незначних обсягів водних ресурсів галузь рибництва країни зазнає збитків, і лише членство в СОТ (яким є Китай) дає можливість їх уникнення завдяки імпорту рибної продукції.

Упродовж останнього десятиліття лісова галузь Китаю невпинно зміцнює свої

позиції як на внутрішньому ринку, так і на міжнародній арені. Так, завдяки садінню сіянців та молодих дерев на місці зрубаних галяузів вдається підтримувати раціональне лісокористування, а разом з тим забезпечувати робочі місця для багатомільярдного населення країни. Також значну увагу китайський уряд приділяє проблемі сертифікації лісової сировини (Xubing, Rui, 2004; Yuan, Eastin, 2007; Zhang, 2008).

Через політику максимального економічного зростання наразі Китай зіткнувся із низкою гострих проблем, серед яких: нестача питної води, невелика площа земельних угідь для ведення сільського господарства, екологічні проблеми (деградація орних земель, забруднення атмосфери тощо), негативні наслідки урбанізації (нестача ресурсів, дефіцит електроенергії тощо), проте завдяки добре продуманій, раціональній політиці, акцентуванню уваги на освітньому розвитку населення та сприянні технологізації праці і наукових відкриттів соціально-економічна ситуація у Китаї є стабільною (Qu, 2009).

Не менш дієвим чинником розвитку сільських територій є зміцнення та удосконалення освітньої системи аграрного спрямування. Наприклад, Китай як аграрна країна, з часткою сільського населення 70%, ще у минулому столітті зіткнувся з проблемою відтоку сільського населення у міста, де якість життя та виробнича структура були привабливішими. Тому владою країни було вирішено забезпечити сприятливі соціально-економічні умови у сільській місцевості та підняти рейтинги аграрної освіти, адаптувавши її до сучасних потреб агропромислового комплексу. Так, вищі школи аграрного профілю набули особливого статусу, оскільки була здійснена модернізація навчальних програм, посилилась увага та вимоги до практичної діяльності. Такі навчальні заклади стали осередком наукових досліджень з покращення галузі сільського господарства та розвитку сільських територій. Крім того, аграрні навчальні установи почали співпрацювати із міжнародними навчальними закладами над вирішенням спіль-

них проблем — на сьогодні впроваджено систему міжнародного обміну студентів та наукових кадрів. Слід зауважити, що Міністерство освіти Китаю восени 2012 р. скасувало плату за навчання для студентів середніх професійно-технічних навчальних закладів, які навчаються за спеціальностями аграрного профілю.

У науковій праці «Розвиток сільського господарства та сільських територій Китаю — значення для Африки» (Fan, Nestorova, Olofinbiyi, 2010) наводиться короткий огляд економічного зростання Китаю, але основна увага зосереджується на значущості досвіду становлення і розвитку китайської економіки для африканських країн. Так, насамперед слід покращити аграрну галузь та сприяти розвитку сільських територій шляхом інвестування у сільську інфраструктуру. Наступний крок передбачає створення дієвого та конструктивного політичного курсу, що спочатку буде випробуваний у деяких регіонах, а вже потім застосовуватися на національному рівні. Важливо зменшити частку бідних верств населення завдяки спеціально розробленим соціальним програмам, а також створити робочі місця для них. І насамкінець, потрібно забезпечити населення освітніми закладами, що сприятиме науковим відкриттям та стабілізує соціально-економічну ситуацію.

Незважаючи на те, що аграрний сектор є визначальним у розвитку економіки Африки, досі континент не може подолати такі гострі проблеми, як голод та бідність населення. Особливо це стосується мешканців сільських територій, частка яких становить понад 70%. На жаль, численні урядові стратегії та програми щодо покращення розвитку сільських територій та рівня якості життя селян не дали бажаного результату. З огляду на це, в країні почали створюватися неприбуткові громадські організації, мета яких переважно полягає у покращенні життєвих умов сільського населення, розвитку сільського господарства та прибутковій зайнятості в цій галузі селян, а також відкриватися навчальні заклади у сільській місцевості.

Наприклад, «Рух сільського розвитку Африки» (The African Rural Development Movement) об'єднує молодь, жінок та сільські спільноти Африки для сприяння розвитку освіти, підготовки кадрів та ресурсів для економічних, політичних і особистих прав та можливостей. Або мережа «Зелена Африка», її діяльність полягає у забезпеченні сталого розвитку у таких сферах: розвиток сільських територій та інфраструктури, охорона навколишнього природного середовища (впровадження відновлених джерел енергії – сонячної, енергії вітру, біоенергії, управління водними ресурсами, збереження біорізноманіття), удосконалення системи сільської освіти, науки та техніки, розвиток екотуризму тощо.

У Проекті Концепції збалансованого розвитку Росії (2008) йдеться про те, що сільські території перебувають у системному кризовому стані. Зауважимо, що мешканці сільських територій РФ становлять 27% від загальної кількості населення країни. Така ситуація є наслідком соціально-економічної трансформації країни і проявляється погіршенням демографічного стану, збіднінням селян та високим рівнем безробіття, зниженням якості життя, скороченням мережі закладів соціальної інфраструктури, звуженням доступу селян до основних соціальних послуг – освіти і охорони здоров'я тощо. У пункті 1.3. Концепції дається роз'яснення такої несприятливої тенденції: «Причини сільського кризису кроються як в історически накопившемся отставании деревни в социально-экономическом развитии, так и в несовершенстве современных аграрных отношений и форм сельской жизни». Саме тому реалізація Концепції збалансованого розвитку сільських територій Росії є дієвим інструментом виходу із соціально-економічної кризи села.

У праці «Проблемы и механизмы развития сельских территорий» (2012) Є. Коваленко, досліджуючи розвиток сільських територій Республіки Молдова, констатує:

«...нынешнее село исследуемого региона представляет собой наиболее депрессивную социальную среду». На думку автора, розв'язання цієї проблеми полягає у розробленні комплексної державної програми сільського розвитку, основними завданнями якої буде стимулювання демографічного зростання, зміцнення економіки, покращення якості життя та створення інфраструктури з урахуванням територіальних та природно-кліматичних особливостей кожного населеного пункту.

ВИСНОВКИ

Негативні тенденції збалансованого розвитку сільських територій є характерними певною мірою для всіх країн світу. Можливим шляхом розв'язання цієї проблеми може стати політика інноваційного менеджменту у сфері управління сільськими територіями. Для цього слід поєднувати правові засоби управління з екологічною освітою, що сприятиме ідеологічним змінам ведення сільського господарства, адже досі більшість фермерів та селян надають перевагу традиційним ідеям та концепціям, що передаються з покоління в покоління, але на сьогодні є застарілими.

Слід також наголосити, що роль екологічної етики у процесі збалансованого розвитку сільських територій є надзвичайно важливою. Екологічна етика може бути новим концептуальним та аналітичним інструментом для екологів та аграріїв у вирішенні моральних аспектів ставлення споживача до навколишнього природного середовища. З огляду на це, екологічна освіта як система навчання, спрямована на засвоєння знань про охорону природи, повинна стати невід'ємним компонентом програми в навчальних закладах усіх рівнів. Для цього потрібно покращити методику викладання самої дисципліни, а також підвищити кваліфікаційний рівень та поглибити знання педагогів з питань охорони навколишнього природного середовища.